

Enes Pelidija, *Osmanisti Bosne i Hercegovine do kraja 20. stoljeća – biografski i bibliografski podaci*, knj. 1; *Osmanisti Bosne i Hercegovine do početka 21. stoljeća – biografski i bibliografski podaci*, knj. 2. Mostar: Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, 2019. i 2020, 237 i 469.

Tokom 2019. i 2020. godine objavljene su u izdanju Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke dvije knjige prof. emeritusa Enesa Pelidije, pod sljedećim naslovima: 1) *Osmanisti Bosne i Hercegovine do kraja 20. stoljeća – biografski i bibliografski podaci* i 2) *Osmanisti Bosne i Hercegovine do početka 21. stoljeća – biografski i bibliografski podaci*. Ličnosti opisane u knjigama interesirale su se za širok historijski okvir tokom kojeg je teritorijom Bosne i Hercegovine upravljalo Osmansko Carstvo. Manjim dijelom je to kasni srednji vijek, zatim period novog vijeka, te početak modernog doba. Tako je autor klasificirao osmansko doba u predgovoru prve knjige. Gledano u cjelini, može se vremenski govoriti o ukupno 522 godine; najprije interakcije, potom direktne, te na kraju posredne osmanske vlasti.

Profesor Pelidija je na svojim predavanjima o osmanskoj Bosni upućivao studente na dostignuća u postojećoj literaturi, ko se u histori-

ografiji bavio ovim periodom i kakvi su doprinosi pojedinaca. Osim namjene široj zainteresiranoj publici, obje knjige mogu poslužiti kao literatura studentima. Autor je proveo radni vijek u istraživanju osmanskog perioda u Bosni i Hercegovini, posebno se specijalizirajući za prvu polovinu 18. stoljeća. Stekao je uvid u rad brojnih naučnika koji su pisali o osmanskoj vlasti na ovim prostorima. Osim interesa za historiografsku produkciju, obratio je pažnju na biografije autora kao i na njihov životni put. Pelidija je priložio u obje knjige fotografije ličnosti o kojima piše, u onim slučajevima u kojima je to bilo moguće. Pisao je o njihovom porijeklu, rodnom kraju, porodici, okolnostima i okruženju u kojem su djelovali, javnom i privatnom životu. Takvim pristupom stječe se što je moguće šira slika o svakom pojedinačom autoru.

Zbog obimnog materijala knjiga je podijeljena na dva toma. Autor je, i pored uloženog velikog truda,

svjestan da su se biografije i bibliografije još nekih ličnosti mogle naći među koricama. Nije obuhvatio sve ličnosti, jer za neke nije imao ni najosnovnije podatke, izuzimajući usputna spominjanja u nekim djelima. Ukoričeni tekst sadrži autorov izbor prezentiranih naratora, historičara i orijentalista. Biografije i bibliografije pojedinih opisanih ličnosti Pelidija je prethodno objavio u periodici. Takve tekstove neizmjenjene je priložio u knjigama.

Osmanski period još uvijek je prilično neistražen, a izvorna građa postoji. Pelidija iznosi konstataciju trenutnog stanja u nauci i, poput dobrog stručnjaka i učitelja mlađih generacija, ukazuje na nedovoljno istražene teme, konkretno na smjernice budućih istraživanja. Na početku prve knjige autor ukazuje na osnovne arhivske ustanove koje čuvaju građu za osmanski period. Osim arhiva u Turskoj, Bosni i Hercegovini i na širem prostoru Balkana, iznosi pretpostavku o građi bitnoj za osmansku Bosnu koja se može pronaći i u arhivima više država sa područja Bliskog Istoka. Skreće također pažnju na pojedine značajnije arhive u kojima se čuva građa na staroosmanskom i drugim

orijentalnim jezicima, zatim na građu zapadne provenijencije, na latinskom i italijanskom jeziku.

Zanimljivo je da je još tokom osmanske vladavine bilo više domaćih ljudi, koji su se interesirali za taj historijski period. O tome je riječ u prvom poglavlju prve knjige *O osmanistima Bosne i Hercegovine do početka 20. stoljeća*, sa podnaslovima: *Hronike i ljetopisi, Putopisi, te Memorije, biografije i autobiografije* (str. 31-106).

Pelidija među prvim osmanistima navodi brojne historijske ličnosti u vremenskom rasponu od 15. do 18. stoljeća. Iz mnoštva izdvajamo: Derviš Jakub-pašu, učesnika i predvodnika Krbavske bitke, te Nasuha Matrakčiju, *homo universalisa* koji je postavio standarde u pisanju kasnijih hronika 16. i 17. stoljeća. Skrećemo pažnju na detalj iz prezentirane biografije Derviš Jakub-paše, za kojeg autor pretpostavlja da mu je namijenjena uloga evnuha u haremu, zbog čega je navodno uškopljen. Naime, u dosadašnjoj historiografiji pojam *hadim* nije dovoljno obrađen i olahko se svaki hadim identificirao kao uškopljenik.

Kao značajnije hroničare, Pelidija spominje Ibrahima Alajbegovića Pe-

čeviju, zatim fra Filipa Lastrića, začetnika kritičke historiografije, a potom fra Ivana Frana Jukića, fra Antuna Kneževića, te Saliha Sidki Hadžihuseinovića-Muvekkita kao prvog pisca cjelovite historije. Među ljetopiscima navedeni su fra Nikola Lašvanin, fra Bono Benić, fra Marijan Bogdanović, fra Jakov Baltić, Omer Novljanin, mula Mustafa Bašeskija, Staka Skenderova, Prokopije Čokorilo, Joanikije Pamučina, a među putopiscima Jusuf Livnjak i Mustafa Bošnjak-Muhlisi. Autor opisuje njihova djela i prilaže biografije u mjeri u kojoj ih je moguće dokumentirati.

Od autobiografija posebno ističe Hasana Kafiju Pruščaka koji je pisao radove iz teologije, prava, filozofije, historije i politike. Pruščak je pisao o uređenju države i ukazivao na društvene anomalije i slabosti svog vremena na izmaku 16. stoljeća. Slijedi dio teksta o Ibrahimu Opijaču, koji je napisao biografiju svog učitelja šejha Juje, nakon čega izdvajamo rimovanu autobiografiju Ali-paše Varvarija. Među ostalim historijsko-memoarskim imenima, Pelidija spominje Mustafu Huremija, Muhameda Nerkesija, Ahmeda Hadžinesimovića-Pruščaka, Muhammeda Hamdi Skeju Prozorca-Bošnjaka.

Drugo poglavlje prve knjige *O poznatim bosanskohercegovačkim osmanistima u prvoj polovini 20. stoljeća (1900-1945)* autor započinje sa Safvet-begom Bašagićem, kroz osvrt na njegovu porodicu, biografske podatke i naučni opus (str. 107-192). Biografije u drugom dijelu knjige su znatno obimnije predstavljene u odnosu na ranije hroničare, ljetopisce i starije generacije historičara, koji su ostavljali pisane tragove od 15. do kraja 19. stoljeća, što je i razumljivo, s obzirom na veću dostupnost podataka iz modernog vremena.

Nakon Bašagića, autor spominje Milana Preloga, oca poznatog nobelovca Vladimira, a zatim se fokusira na pionirske radove orijentaliste i osmaniste Sejfudina Kemure o vezirskoj porodici Čuprić, te o javnim građevinama u Sarajevu. Kemura se bavio i prevođenjem osmanskih dokumenata. Među djelima akademika i polihistora Vladimira Ćorovića Pelidija ističe sintezu o historiji Bosne. U stvaralačkom opusu Ćorovića zapažene su knjige i studije koje se dijelom odnose na osmanski period. Autor donosi preglede biografija i interesovanja Ćire Truhelke, Muhameda Enveri Kadića, Rize Muderezovića. U slučaju fra Julijana Jeleni-

ća ističe dvotomno djelo *Kultura i bosanski franjevci* i njegov doprinos pri objavljivanju ljetopisa fra Nikole Lašvanina i fra Bone Benića.

Vladislav Skarić je pisao o osmanjskoj prošlosti Sarajeva, zanatima, životu pojedinih zajednica, posebno pravoslavne, te privredi, kulturi i događajima. Bavio se i prevodilačkom djelatnošću. Pelidija je poklonio znatnu pažnju i islamskoj ulemi, koja je pokazala interes za osmansku prošlost, poput Fehima ef. Spahe i Mehmeda Handžića, sa kojim se završava tekstualni dio prve knjige. Slijede rječnik termina, bibliografija i indeksi. S obzirom na to da se tekst završava biografijama i doprinosima autora koji su živjeli i djelovali do kraja Drugog svjetskog rata, precizniji podnaslov prve knjige bio bi sa vremenskim ograničenjem do sredine 20. stoljeća.

Druga knjiga je znatno obimnija, odnosi se na značajnije osmaniste iz druge polovine 20. stoljeća, njih ukupno 25. Knjiga započinje sa velikom osmanistike akademikom Hamdijom Kreševljakovićem. Pelidija ističe njegove moralne kvalitete i donosi opširniju biografiju. Prvi je Bošnjak izabran u Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti

1939. godine. Osnivanjem Naučnog društva, preteče Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, imenovan je među prvih 18 članova i biran za prvog potpredsjednika.

Prema Pelidiji, posebno je za Hazima Šabanovića značajna 1959. godina, koju zbog publikovanja doktorske disertacije *Bosanski pašaluk, postanak i upravna podjela* i prijevođa putopisa Evlije Čelebije sa više od 2.000 njegovih komentara i napomena, vidi kao krunu dotadašnjeg dvodecenijskog naučnog rada ovog historičara. Među Šabanovićevim prijevodima autor ističe *Krajište Isa bega Ishakovića. Zbirni katastarski popis iz 1455. godine*.

Prezentirani pedagoški rad Hazima Šabanovića može poslužiti za pouku. O njemu Pelidija kaže sljedeće: "Svojim stilom koji se odlikovao i naučnom radoznalošću, te velikom erudicijom, plijenio je mlađe saradnike i izazivao zavist nekih starijih kolega. Oni, koji su ga poznavali, isticali su skromnost. Ta skromnost nije bila samo oblik pristojnosti i moralne otmenosti, bila je odraz ljudskog pristupa nauci i posebno mlađim saradnicima ...". Ugled Šabanovića prevazišao je lokalne i regionalne okvire. Biran je za člana

Međunarodne komisije za Jugoistočnu Evropu, člana Međunarodne komisije za historiju gradova, člana Komisije za balkanološka istraživanja. Zaista je hvale vrijedno što je Pelidija na primjeren način zabilježio i time otrgao od zaborava ignoranciju i osporavanja Hazima Šabanovića u nekim uskim lokalnim krugovima, dok je istovremeno uživao svjetski ugled.

Slijedi dio teksta posvećen Osmanu Asafu Sokoloviću, a potom Tajibu Okiću, koji je veći dio univerzitetske karijere proveo u Turskoj. Također se sapominje i Mehmed Mujezinović, koji je imao više faza stvaralačkog rada. Posebno je značajan za islamsku epigrafiku. Sabrao je arapske natpise na nišanima, dešifrirao ih i preveo. Dalje slijede biografije i bibliografije Alije Bejtića, Seida Trajljića, Vančea Boškova.

Životno djelo Nedima Filipovića je knjiga *Princ Musa i šejh Bedreddin*, koja govori o okolnostima interregnuma u prvoj deceniji 15. stoljeća, nakon smrti sultana Bajazida I u mongolskom zarobljeništvu. Ova knjiga izazvala je veliku pažnju u naučnim krugovima. Filipović se također bavio urbanizacijom u osmansko doba, timarskim sistemom, odnosno odžakluk timarima. Pelidija prilaže

opširnu biografiju Muhameda Hadžijahića, uz osvrt na porijeklo njegove porodice. Muhamed Hadžijahić prozvan je u literaturi posljednjim bosanskim polihistorom. Bavio se gradovima u osmanskoj državi, procesom prihvatanja islama i općenito etnogenezom Bošnjaka.

Dalje slijede biografije Hamida Hadžibegića, te akademika Vase Čubrilovića, koji je bio politički aktivan između dva svjetska rata, zbog čega je autor ovaj dio knjige naslovio kao *Čovjek koji je i sam stvarao historiju*. Bavio se historijom 19. i 20. stoljeća, istočnim pitanjem. Napisao je više knjiga, među kojima je najznačajnija *Bosanski ustanak 1875-1878*. Akademik Branislav Đurđev spada u red poznatijih osmanista. Dao je bitan doprinos pisanju udžbenika *Historija naroda Jugoslavije II*. Pažnju je posvetio srpskoj pravoslavnoj crkvi i općenito položaju Srba pod osmanskom vlašću, opisujući ih kao vrlo lojalne podanike u 15. i 16. stoljeću.

Slijedi kratak prilog o Fehimu Spahi, mladom naučniku koji je poginuo tokom opsade Sarajeva 1993. godine. Nakon pradjeda, djeda i oca nastavio je porodičnu tradiciju bavljenja orijentalistikom i osmanistikom. Akademik Radovan Sa-

mardžić spadao je u red značajnijih osmanista. Prošao je sva nastavna zvanja i bio na čelu Balkanološkog instituta SANU. Napisao je veći broj bibliografskih jedinica, a najpoznatije njegove knjige su *Mehmed paša Sokolović* i *Sulejman i Rokselana*.

Poglavlje posvećeno Ismetu Kasumoviću, Pelidija je nazvao *Uvaženi orijentalista i osmanista*. Tokom dvadesetdvogodišnjeg rada Kasumović se profilirao kao dobar poznavalac orijentalnih jezika, objavio je dvije knjige i na desetine radova. Ešref Kovačević je *orijentalista i osmanista umjetničkog duha* koji se, osim stručnog i naučnog rada, bavio i drugim poslovima poput kaligrafije. Preveo je i napisao nekoliko značajnih djela. Adem Handžić je prevodio osmanske izvore, te napisao više knjiga i radova posvećenih pretežno prostoru sjeveroistočne Bosne. Istraživački interes usmjerio je prema procesu širenja islama, istraživanju urbanih sredina, općenito demografiji.

Akademik Avdo Sućeska je kao rukovodilac posvećen djelatnosti Orijentalnog instituta i uređivanju časopisa *Prilozi za orijentalnu filologiju*. Bavio se državno-pravnim razvojem Bosne pod Osmanlijama. Njegovo kapitalno djelo su *Ajani*.

Pisao je i o nasljeđivanju odžakluk timara, dopunivši prethodna istraživanja Nedima Filipovića.

Višedecenijski rad akademika Smaila Balića krunisan je knjigom *Kultura Bošnjaka*. Sljedeći Mostarac Hivzija Hasandedić opisan je kao dobitnik brojnih nagrada za pregalački rad. Zbog izuzetnog doprinosa zajednici dobitnik je i zvanja počasnog doktora nauka na Univerzitetu "Džemal Bijedić" u Mostaru. U knjizi zauzima zaslužno mjesto kao istaknuti arhivista, prikupljač građe, prevodilac i priređivač iste, te terenski istraživač islamske kulturne baštine širom Hercegovine. Slijedi akademik Milan Vasić, a potom Salih Trako *uvaženi znalac osmanskih izvora*. Trako je orijentalista čije zasluge u prevođenju dokumentacije osmanske provenijencije autor posebno ističe. Posljednji u nizu su Dušanka Bojanić i Ahmed Aličić. Za potonjeg autor navodi da "je ostavio nezaobilazan trag u prevođenju osmanske arhivske građe bez koje se ne bi mogla pisati historija Bosne i Hercegovine osmanskog perioda".

Kao i u prvoj knjizi, na kraju druge također slijede rječnici termina, bibliografija i indeksi. U rječniku termina neki pojmovi se

ponavljaju, što je trebalo izbjeći. Isto se odnosi na spisak literature. Prosječnom čitaocu ostaje dilema po kojoj osnovi je autor poredao sve spomenute ličnosti u knjigama. Iščitavanjem se vidi da se radi o hronologiji zasnovanoj na godištima smrti opisanih ličnosti, što je trebalo jednom rečenicom navesti u uvodnom poglavlju. Pelidija u

predgovoru druge knjige najavljuje i treću knjigu o historičarima koji su se djelimično bavili osmanskim periodom. Kako su u prve dvije knjige izostali zaključci, objavljivanjem treće knjige u perspektivi i zaokruživanjem cjeline, trebalo bi na kraju zaključiti cjelokupan tematski okvir.

Adis Zilić

Mario Katić, *Domorodci i gospodari. Historijsko – antropološka studija stvaranja bosanskohercegovačkog grada Vareša*. Sarajevo, Zagreb: Buybook, 2020, 144.

Mario Katić, etnolog, kulturni antropolog i historičar sa Sveučilišta u Zadru, značajan dio svog istraživačkog rada posvetio je temama iz rodne mu Bosne i Hercegovine, fokusirajući se prvenstveno na lokalne etnografije gradova kao što su Usora, Brčko i Novi Travnik, a tu praksu nastavio je i sa prvom samostalnom studijom posvećenoj još jednom bosanskohercegovačkom gradu – Varešu. Knjiga *Domorodci i gospodari* je, kako to i u podnaslovu piše, historijsko-antropološka studija bazirana prvenstveno na rukopisima dvojice

“domorodaca”, Mije Žuljića i Josipa Tokmačića, a koji daju važna svjedočanstva o transformaciji Vareša u različitim historijskim periodima.

Autor prvog rukopisa, Mijo Žuljić, piše niz izvještaja za Jugoslovensku akademiju znanosti i umjetnosti u Zagrebu o životu u Varešu početkom XX stoljeća, kada ovaj gradić doživljava intenzivnu transformaciju usljed prve faze industrijalizacije ovog kraja. Pod Žuljićevim utjecajem još jedan “domorodac” iz Vareša, Josip Tokmačić, nastavlja opisivanje promjena kojima je bio